Справжніми були тільки погрози вбити.

Дженніфер Макадам, Глазго, лютий 2022 року

І мишачих, і людських мрій немало гине,
І потім смутків темних рій услід їм лине.

Роберт Бернс, «До миші, вивернутої плугом з нори
в листопаді 1785 року»

ПРОЛОГ

ОБІЦЯНКА

Я назавжди запам'ятала образ волинника, який ішов перед похоронною процесією мого тата. Батькове тіло кремували, і я відчула, як його душа хутко полетіла до небес. Він обожнював життя, у ньому вирувала енергія, і я дала собі обіцянку зберегти цю енергію завдяки грошам, які він залишив. У хвилини скрути пам'ять про те, як його проводжали в останню путь, стала моїм талісманом, частиною мого спадку.

Він був старосвітським шотландським джентльменом, який не мав багато статків, але навіть у негоду міг віддати свого піджака. Я ніколи не хвилювалася за нього, бо він жив недалеко від моєї сестри Адель у глухому провулку. Вона мешкала навпроти й щоранку спостерігала, як він розсуває штори, — так вона знала, що тато прокинувся. У 2000 році йому діагностували лейкемію, проте це ніяк не вплинуло на ба́тьків спосіб життя. Він був ранньою пташкою, полюбляв гуляти вдень, насолоджувався світом. Любив відкриті місцевості й свіже повітря, спів птахів і свободу, любив дива природи. Тато навідував мене зазвичай раз на два дні — приїжджав на велосипеді, підходив до дверей і гукав:

— Привіт, доню! Ти вдома?

За кілька років до своєї смерті він став дещо повільним, а в його голосі пропала сердечність. Проте життєрадісний настрій нікуди не щез. Останніми роками тато почав насвистувати пісеньку, коли заходив до будинку. Цей постійний свист зводив з розуму сестру, а мені, навпаки, подобався, і я від нього завжди всміхалася сама до себе. У своєму крихітному світі він був спокійним. Час від часу тато порався то в моєму садку, то перед ґанком чи біля його улюбленої маленької хатинки у внутрішньому дворику. Я чула, як він там присвистував птахам. Це було його щасливе місце в моєму домі.

У 2014-му, за кілька тижнів до Різдва, я лежала в ліжку, як раптом мій син забіг до будинку.

— Дідуся забрала швидка в лікарню. Тітка Адель ще досі в нього вдома.

Я вискочила з ліжка, натягнула легінси й побігла до будинку тата відразу ж нагору. Адель усе ще була приголомшена, по обличчю текли сльози. Тато довго не розсував штор, тому вона вирішила навідати його. Увійшовши в будинок, Адель почула стогін і помчала нагору. Там вона знайшла батька — усього в крові, схожого на персонажа з фільму жахів.

У нього сталася сильна внутрішня кровотеча, але спочатку Адель подумала, що то вода з унітаза, бо кров була дуже темною. Тато впав їй на руки, тож довелося дотягнути його до спальні. Він то приходив до тями, то непритомнів.

Адель повторювала:

— Тату, не втрачай свідомості, не покидай мене.

Вона викликала швидку, і батька забрали. А через десять хвилин прибігла я, і ми відразу ж вирушили до лікарні.

Батько сидів у відділенні екстреної допомоги, у нього досі стікала по лицю кров. Його вигляд викликáв сум. Він мовчав,

але яскраве, ніби прожектор, світло так било у вічі, що батько не витримав:

— О господи, хтось може приглушити світло?

Він був при пам'яті. Через деякий час тата забрали до палати з постійним доглядом. Ми чекали цілу ніч і наступного ранку навідали його в одномісній кімнаті. Татові поставили численні крапельниці, і в нього почалися галюцинації — я ще ніколи не бачила його таким. Через усі ці ліки він видавався безпомічним. То була жахлива доба.

Пізніше батька перевели до загальної палати. Коли ми його побачили, він сидів і просто всміхався. Я не була певна, чи усвідомлює він усе навколо. Тоді Адель показала мені бланк на краю ліжка з написом: «НЕ РЕАНІМУВАТИ». Чесно кажучи, я не можу пригадати подробиць того моменту, бо була така приголомшена, що, мабуть, ці спогади стерлися з пам'яті, аби не травмувати мене.

Лікарня нагадувала пекло. А тато просто сидів у ліжку, нічого не казав, тільки всміхався. Він був у лікарні на Різдво, на Новий рік, йому ставало то краще, то гірше. Після крововиливу він захворів на пневмонію і боровся з нею приблизно дев'ять тижнів. Ми навідували його щодня. Однієї ночі я сиділа з татом, коли він показав на стелю й промовив:

— Поглянь-но на гараж, який вони мені подарували. Я ще такого в житті не бачив, тут так комфортно.

Світло й стеля ввижалися йому величезним гаражем. Я попросила описати його, і тато, як чудовий оповідач, усе розповів. Це були галюцинації радості, від яких він заснув. А ще він утратив вагу, що зовсім не тішило, але ми досі вірили в його одужання.

Ми повідомили лікарям, що не хочемо, щоб тато помер у лікарні. Краще, щоб він повернувся додому, якщо його вже можна

переміщати. Ми самі його доглядатимемо. Хоча лікарі були чудовими, проте ніколи не казали, скільки йому залишилося жити; вони просто цього уникали. Хтось розпізна́є в цьому добрий намір, але не я — я хотіла знати, щоб упоратися з утратою.

Коли тато в середу повернувся додому, лікарка сказала йому, що його життя добігає кінця. Ми не могли цьому повірити, я одразу втрутилась і промовила:

— Ні, тату, вона має на увазі ліки, тобі треба буде повернутися в лікарню по них.

— Ні-ні, я не повернусь туди, — відповів тато.

Я сказала, що він може вживати їх удома.

— Добре, я туди не повернусь. Мені краще тут.

Моя невістка Фіона, яка теж була з нами, розсердилась на лікарку. Та зрозуміла, що їй тут не раді, тому пішла. Я нахилилася до батька й запитала:

— Хочеш повечеряти рибкою?

Він усміхнувся.

— Так, доню, звісно.

Після вечері ми всі зібралися навколо тата. Він, надкусивши кілька разів рибу без особливого ентузіазму, видавався спокійним. Я хотіла, щоб він залишився з нами в кімнаті, хотіла бути напоготові, тому запитала його, чи не бажає зачитати свого улюбленого Роберта Бернса.

Мій тато народився в Ейрширі, на батьківщині національного поета Шотландії, тому школярі завжди мали вчити напам'ять вірші Бернса. Я запитала тата кілька разів, він усміхнувся й зачитав вірш «До ромашки», у якому йдеться, як поет зрізав плугом стебло ромашки. Тепер я бачу в цьому метафору: у гонитві за вигодою часто збуваються всього живого. Я записувала тата на відео, і щойно він закінчив, одразу зрозуміла

суть слів. Через них моє серце розбилося на друзки. Не знаю навіть, як мені вдалося записувати його далі. Але, за винятком одного рядка, він розповів вірш бездоганно.

Ромашечко, як ти змарніла!
В лихий ти час мене зустріла...

Закінчивши з віршами, тато вмостив голову на подушку й заснув з напівусмішкою.

Батько мусив сидіти в ліжку, бо рідина потрапляла в легені. Коли кількість рідини збільшувалася, йому вводили міорелаксанти, які давали змогу дихати. Спочатку це допомагало, але згодом він потребував дедалі більше уколів. Уночі його навідали медсестри й залишилися до самого ранку, поки не прийде сімейний лікар. Уранці лікар повідомив, що настав час колоти морфій, щоб зупинити біль і дискомфорт. Моя невістка тоді була на останніх місяцях вагітності; вона обожнювала мого тата й не відходила від нього ні на крок. Того п'ятничного ранку тато видавався спокійним, тому Адель повезла мою онуку Ел до садка. Це в неї не займає багато часу. Я сиділа у вітальні, тримаючи тата за руку, і якраз прийшли дві медсестри. Розповіла їм про стан батька, і вони залишилися з ним. Скориставшись можливістю, я вийшла у внутрішній дворик покурити. Щойно запалила сигарету, медсестра поплескала мене по плечу:

— Пора.

Я зрозуміла не відразу.

— Тобто?

— Пора. Йому залишилось недовго, люба.

Я кинулася назад до вітальні й благала його не покидати нас.

— Не помирай, Адель іще не повернулася.

Потім пульс відновився. Я подзвонила сестрі, яка саме залишила Ел у садку, і сказала хутчіш їхати додому. Згодом тато повернувся до тями — мені аж не вірилося, що він такий сильний. Неймовірно. У нього залишилась одна жива сестра Софія, і ми сказали йому, що вона скоро приїде. Коли вона прибула, я ввімкнула їм тиху музику, і Софія почала розмовляти з татом. Він дихав спокійно, але я бачила, що йому важко. Близько п'ятої вже посутеніло, і тітка Софія мусила піти.

Вона глянула на брата.

— Ну що ж, любий Білле, скоро побачимося знову.

Вона засмутилася. Ми вийшли в коридор і допомогли їй замотати шарф. До вітальні ведуть скляні двері, тож я обернулась і зазирнула в них через плече: мій чоловік, дівер і Фіона стояли біля ліжка й дивилися на тата. Коли я підійшла, то всі вже сиділи на дивані. Обличчя Фіони все мені розповіло. Я поглянула на інших, а вона промовила:

— Джен, він помер.

Сестра і я кинулися до вітальні, Адель одразу притислася до вуст тата. Вона сказала, що чує його подих, але це було останнє повітря, яке вийшло з нього. Я приклала вухо, щоб відчути його пульс... але він уже помер. Я обійняла його й жахливо закричала:

— Татку, я не готова тебе відпустити!

Батько чекав на Софію і таки дочекався. А коли вона попрощалася, із полегшенням віддав душу. Він заплющив очі й вирушив у дорогу. Я справді вірю, що при смерті люди розуміють, що з ними відбувається.

Вважаю, було б добре відправляти їхній дух в останню путь із якомога більшою любов'ю та повагою. Ми хотіли вшанувати тата тут і назавжди. Спогади про той день прокручуються

в голові знову й знову: волинник веде похоронну процесію до крематорію і грає «Highland Cathedral»*, яку деякі люди вважають національним гімном Шотландії. Вона ідеально підходить для волинки. Пісні обирала я, бо сестра сказала, що їй не до цього. Ми осиротіли. Тато помер у п'ятницю 29 січня 2015 року у віці дев'яносто два роки, проте похорон затримався. Тієї безпощадної пори року померло багато людей, тому ми не могли поховати його аж до 11 лютого. Підготовка до похорону допомогла Адель і мені впоратись із сумом. Я вірю, що зайнятість заспокоює.

Завдяки цьому я подумала про пісні. Поки його зяті, внуки й племінники брали труну на плечі та повільно несли до крематорію, грала пісня «Ae Fond Kiss»**. Роберт Бернс написав цей вірш у пориві платонічного кохання до Ненсі, а потім його переробили на прекрасну пісню. Ми замінили «Ненсі» на «Тато», щоб зробити йому подарунок від мене й сестри. Розплакалися всі, бо навіть найстійкіші люди розчуляться, почувши плач волинника. Після церемонії в крематорії Голмсфорд-Бридж у Дрегорні (Ейршир), де також ховали маму, ми поверталися під розпачливі звуки волинки й пісню «Auld Lang Syne»*** у виконанні Королівських шотландських гвардійських драгунів.

Я знаю, ви подумаєте, що ми взяли із собою великий кілт на похорон, але саме таким був мій тато: звичайний працьовитий шотландець-шахтар, якому платили однаково як за ризик, так і за зусилля. Коли ти працюєш під землею, то тільки й думаєш, як повернутися нагору. Він любив дивитися на небо й думати про світле майбутнє своєї сім'ї. Тато знав, що залишить небагато після себе, але пишався тим, що в нас буде «трохи чогось».

---

* «Собор із Гайлендз». — *Тут і далі посторінкові примітки редакторки.*

** «Прощальний поцілунок».

*** «За молоді літа».